

JAMHURI YA MUUNGANO WA TANZANIA
BARAZA LA MITIHANI LA TAIFA
MTIHANI WA STASHAHADA YA UALIMU WA SEKONDARI

711

KISWAHILI

Muda: Masaa 3

MAJIBU

Mwaka: 2006

Instructions.

1. Karatasi hii ina sehemu **A, B** na **C** zenye jumla ya maswali kumi na sit (16).
2. Jibu maswali yote kutoka sehemu **A** na maswali mawili kutoka kila sehemu **B** na **C**.
3. Sehemu **A** ina alama **arobaini (40)** na sehemu **B** na **C** Zina jumla ya alama **sitini (60)**.
4. Simu za mkononi **haziruhusiwi** katika chumba cha mtihani.
5. Andika **Namba yako ya Mtihani** katika kila ukurasa wa kijitabu chako cha majibu

maktaba.tetea.org

**1. (a) Eleza maana ya silabi na toa aina mbili za silabi kwa mfano mmoja mmoja
(b) Andika maneno manne ambayo yana silabi mbili**

(a) Silabi ni kipashio kidogo cha matamshi kinachotamkwa kwa pumzi moja. Kila silabi huwa na konsonanti moja au zaidi pamoja na irabu. Aina mbili za silabi ni:

- Silabi ya wazi: Huishia kwa irabu. Mfano: *ma* katika neno *mama*.
- Silabi ya funge: Huishia kwa konsonanti. Mfano: *mbwa* – silabi ya *mbw* ni ya funge.

(b) Maneno manne yenye silabi mbili ni: *gari, baba, soma, tunda*.

2. Fafanua maana ya sarufi ya Kiswahili na eleza dhima zake tatu katika matumizi ya lugha

Sarufi ya Kiswahili ni kanuni au sheria zinazotawala uundaji na matumizi ya maneno, sentensi na usemi katika lugha ya Kiswahili. Sarufi huongoza jinsi maneno yanavyotumika kwa usahihi ili kufikisha maana.

Dhima ya kwanza ya sarufi ni kusaidia mawasiliano ya kueleweka. Inahakikisha kuwa watumiaji wa lugha wanazungumza na kuandika kwa ufasaha.

Dhima ya pili ni kutoa mwongozo wa kutumia maneno kwa mpangilio unaokubalika kitaaluma, hasa kwa wanafunzi na waandishi.

Dhima ya tatu ni kusaidia katika kufundisha na kujifunza lugha ya Kiswahili darasani kwa kuwa msingi wa uchambuzi wa lugha.

3. Eleza maana ya kitenzi kikuu na taja vitenzi viwili vya mfano katika sentensi sahihi

Kitenzi kikuu ni aina ya kitenzi ambacho huonyesha tendo au hali inayofanywa na mhusika katika sentensi. Hiki ndicho kiini cha sentensi kwa sababu huonyesha kile kinachotendeka.

Mfano	wa	sentensi	zenye	vitenzi	kikuu:
–	<i>Mtoto</i>	<i>anakula</i>	<i>wali.</i>	(kitenzi	kikuu: <i>anakula</i>)
– <i>Wanafunzi walicheza uwanjani.</i> (kitenzi kikuu: <i>walicheza</i>)					

4. Kwa kutumia sentensi, onesha matumizi ya kiambishi cha nafsi ya kwanza umoja, nafsi ya pili wingi, nafsi ya tatu umoja na nafsi ya tatu wingi

Nafsi ya kwanza umoja: *Ninakula chakula.* (kiambishi: *ni-*)

Nafsi ya pili wingi: *Mnapika ugali.* (kiambishi: *m-*)

Nafsi ya tatu umoja: *Anasoma kitabu.* (kiambishi: *a-*)

Nafsi ya tatu wingi: *Wanakimbia haraka.* (kiambishi: *wa-*).

5. Eleza aina nne za maneno kwa kuzingatia kazi yake katika sentensi na toa mfano mmoja mmoja kwa kila aina

Kitenzi ni neno linaloonyesha tendo au hali. Mfano: *anakula*.

Nomino ni neno linalotaja mtu, mahali, kitu au wazo. Mfano: *mwaliimu*.

Kivumishi ni neno linaloeleza sifa ya nomino. Mfano: *kikubwa*.

Kiunganishi ni neno linalotumikia kuunganisha vipashio viwili au zaidi. Mfano: *lakini*.

6. (a) Eleza maana ya sentensi sahili

(b) Tunga sentensi sahili nne zenye kauli tofauti

(a) Sentensi sahili ni sentensi inayojitosheleza kimaana na huwa na kiima na kiarifu kimoja tu bila kuwa na sentensi nyingine ndani yake.

(b)

– Kauli ya habari: *Mama anapika chakula*.

– Kauli ya amri: *Funga mlango sasa*.

– Kauli ya ombi: *Tafadhali niletee maji*.

– Kauli ya shangao: *Aisee! Anaweza kuimba vizuri sana!*

7. Taja sifa nne za lugha ya Kiswahili kama lugha ya kitaifa kwa kuzingatia hali ya kijamii nchini Tanzania

Kwanza, Kiswahili huzungumzwa na watu wa makabila mbalimbali nchini hivyo huleta mshikamano wa kijamii.

Pili, lugha hii hutumika katika shughuli za kitaifa kama vile hotuba za kisiasa, maadhimisho ya kitaifa, na matangazo ya serikali.

Tatu, Kiswahili ni lugha ya kufundishia katika shule za msingi, hivyo huchangia katika kujenga msingi wa kitaifa katika elimu.

Nne, Kiswahili hutumiwa kwenye vyombo vya habari, jambo linalofanikisha mawasiliano kwa watu wote nchini.

8. Toa maana ya istilahi zifuatazo kwa muktadha wa fasihi:

(a) Mandhari ni mahali au mazingira ambamo matukio ya hadithi au kazi ya fasihi hutokea, kama vile kijijini au mjini.

(b) Wahusika ni watu wa kubuni au halisi wanaoleta uhai kwenye kazi ya fasihi kwa kushiriki katika matukio.

(c) Mtindo ni namna au mbinu ya kipekee ambayo mwandishi huitumia kuwasilisha ujumbe wake, kama vile matumizi ya lugha ya picha au masimulizi ya moja kwa moja.

(d) Dhamira ni ujumbe au wazo kuu ambalo mwandishi anataka kulifikisha kwa wasomaji kupitia kazi yake ya fasihi.

9. Eleza kwa mifano namna Kiswahili hutumika katika:

(a) Biashara

(b) Elimu

(c) Teknolojia

(d) Afya

(a) Biashara: Kiswahili hutumika katika matangazo ya biashara, risiti, na mawasiliano baina ya wafanyabiashara na wateja. Mfano: *Nunua leo upate punguzo!*

(b) Elimu: Hutumika kama lugha ya kufundishia hasa shule za msingi, na pia ni somo lenyewe katika mtaala wa elimu.

(c) Teknolojia: Programu na tovuti nyingi zina tafsiri au toleo la Kiswahili ili kuwafikia watumiaji wanaotumia lugha hiyo.

(d) Afya: Elimu ya afya hutolewa kwa Kiswahili kupitia vipeperushi, redio, na kampeni za chanjo au lishe bora.

10. Fafanua maana ya mofimu tegemezi na eleza kwa kutumia mifano miwili jinsi inavyoathiri uundaji wa maneno

Mofimu tegemezi ni sehemu ya neno ambayo haiwezi kusimama peke yake na inahitaji kuunganishwa na mofimu nyingine ili kuwa na maana kamili. Mofimu hizi huathiri uundaji wa maneno kwa kutoa taarifa ya kisarufi kama wakati, nafsi au hali.

Mfano 1: Katika neno *ninasoma*, mofimu *ni-* ni tegemezi na inaonyesha nafsi ya kwanza umoja. Bila kuunganishwa na mzizi *-soma*, haina maana.

Mfano 2: Katika neno *atapika*, mofimu *ta-* inaonyesha wakati ujao. Bila kitenzi kikuu, haiwezi kueleweka peke yake.

11. Eleza hatua sita anazopaswa kufuata mwalimu wa Kiswahili katika kufundisha matumizi ya viambishi vya ngeli kwa wanafunzi wa Kidato cha Kwanza

Hatua ya kwanza ni kueleza lengo la somo. Mwalimu anapaswa kuwajulisha wanafunzi kwamba wanajifunza viambishi vya ngeli ili waweze kuunda maneno kwa usahihi katika sentensi.

Hatua ya pili ni kuainisha ngeli za nomino. Mwalimu huanza kwa kueleza ngeli mbalimbali za Kiswahili kama vile ngeli ya M-WA, KI-VI, N-N, na mengineyo kwa mifano.

Hatua ya tatu ni kuonesha kiambishi cha kila ngeli. Mwalimu huandika mfano wa nomino ya kila ngeli na kisha kuonyesha viambishi vinavyotumika katika upatanisho wa kisarufi.

Hatua ya nne ni kuwapa wanafunzi sentensi ambazo hawajakamilisha, kisha kuwaongoza kujaza viambishi vinavyofaa kwa kutumia nomino zilizotolewa.

Hatua ya tano ni kuwashirikisha wanafunzi kwa makundi kufanya mazoezi ya kuchambua sentensi mbalimbali na kubaini ngeli na viambishi vyake.

Hatua ya sita ni kufanya tathmini ya kazi za wanafunzi kwa kuwapa kazi binafsi au maswali ya mtihani ili kujua kiwango cha uelewa wa somo hilo.

12. Jadili faida tano za kutumia vitabu vya ziada vya Kiswahili katika kujifunza lugha na fasihi kwa wanafunzi wa sekondari

Vitabu vya ziada huongeza maarifa ya wanafunzi kwa kuwa vinatoa mifano mingi na ya kina zaidi tofauti na vitabu vya kiada pekee.

Huchochea usomaji wa ziada na kupanua msamiati wa wanafunzi kwa sababu vitabu hivyo hutumia maneno mbalimbali ya Kiswahili yaliyosanifiwa.

Vitabu vya ziada vinaweza kuwasilisha maudhui kwa njia tofauti na yenye mvuto zaidi kwa wanafunzi, hivyo kuwafanya waelewe vizuri zaidi.

Hutoa mazoezi na maswali ya ziada ambayo humwezesha mwanafunzi kujitathmini na kuimarisha uwezo wake wa kujibu maswali ya mitihani.

Vinaweza kutumika kujifunzia nyumbani kwa kujisomea binafsi bila kumtegemea mwalimu darasani, hivyo kuongeza muda wa kujifunza.

13. Eleza changamoto tano zinazowakabili walimu wa Kiswahili katika kufundisha somo hilo kwa vitendo mashuleni

Changamoto ya kwanza ni uhaba wa vifaa vya kufundishia kama vitabu vya kiada, vifaa vya sauti, kanda za video au redio zinazofundisha Kiswahili.

Changamoto ya pili ni idadi kubwa ya wanafunzi darasani, hali ambayo huzuia mwalimu kuwashirikisha wote kikamilifu katika mazoezi ya vitendo.

Changamoto ya tatu ni muda mdogo uliopangwa kwenye ratiba ya somo la Kiswahili, ambao hautoshi kufanikisha ufundishaji wa vipengele vya lugha kwa vitendo.

Changamoto ya nne ni baadhi ya wanafunzi kutojua Kiswahili vizuri, hasa katika maeneo yenye matumizi makubwa ya lugha za makabila au Kiingereza.

Changamoto ya tano ni ukosefu wa mafunzo ya mara kwa mara kwa walimu kuhusu mbinu mpya za kufundisha somo la Kiswahili kwa vitendo.

14. Kwa hoja sita, jadili umuhimu wa kuendeleza lugha ya Kiswahili katika taasisi za elimu ya juu nchini Tanzania

Kiswahili kinapopewa nafasi ya kufundishwa katika elimu ya juu, hutoa fursa kwa wanafunzi kuchunguza, kuchambua na kukitafiti kwa kina.

Huongeza uzalendo miongoni mwa wasomi kwani hutumia lugha yao ya taifa katika kujadili masuala ya kitaifa na ya kidunia.

Kiswahili hurahisisha upatikanaji wa maarifa kwa wanafunzi wengi, hasa wale wanaopendelea kujifunza kwa lugha wanayoimudu zaidi.

Kinaweza kutumika kama chombo cha utafiti katika masuala ya kijamii, kitamaduni, na kisiasa, hivyo kukuza maarifa ya ndani kwa kutumia lugha ya taifa.

Ufundishaji wa Kiswahili katika elimu ya juu huandaa wataalamu wa lugha, fasihi, tafsiri na ukalimani kwa ajili ya soko la ajira.

Kiswahili pia hutumiwa kama chombo cha kukuza na kuhifadhi urithi wa lugha na tamaduni za Watanzania kupitia machapisho ya kielimu.

15. Eleza hoja sita zinazoonyesha kuwa ushairi wa Kiswahili una nafasi kubwa katika kukuza uzalendo na maadili katika jamii ya Kitanzania

Ushairi huwasilisha ujumbe wa kisiasa na kijamii kwa lugha ya kuvutia, hivyo kuwahamasisha wasikilizaji kuwa wazalendo.

Mashairi mengi huzungumzia historia ya taifa, mashujaa wa taifa na mapambano ya ukombozi, jambo linalojenga fahari kwa nchi.

Mashairi huonya dhidi ya tabia mbaya kama rushwa, wizi, uzembe na ukabila, na hivyo kuimarisha maadili mema katika jamii.

Ushairi huwasilisha maudhui ya umoja na mshikamano wa kitaifa, hasa katika mashindano ya sanaa na mashairi ya shule au taifa.

Hutumiwa katika redio na televisheni kama sehemu ya mafunzo ya kijamii na kisiasa, hivyo kuwafikia watu wengi na kuelimisha kuhusu uzalendo.

Ushairi pia huwatia moyo vijana kujivunia lugha yao ya taifa, tamaduni zao na utambulisho wa taifa lao.

16. Linganisha hadithi fupi na riwaya kwa kutumia hoja sita kwa kuzingatia urefu, muundo, maudhui, wahusika, lugha na ujumbe

Hadithi fupi huwa na urefu mfupi na huweza kusomwa kwa muda mfupi, tofauti na riwaya ambayo huwa ndefu na inahitaji muda mrefu kuisoma.

Muundo wa hadithi fupi huwa na tukio moja kuu, ilhali riwaya huweza kuwa na matukio mengi yanayohusiana na kusababisha mabadiliko makubwa kwa wahusika.

Hadithi fupi huwasilisha ujumbe moja kwa moja bila kuendelezwa sana, lakini riwaya hupanua maudhui kwa kina na kwa matukio yanayofuatana.

Hadithi fupi huwa na wahusika wachache, tofauti na riwaya inayoweza kuwa na wahusika wengi wa aina mbalimbali na ngazi tofauti.

Lugha ya hadithi fupi huwa ya moja kwa moja, ya mkato na rahisi kueleweka, wakati riwaya huweza kutumia lugha tata, sanifu na tamathali nyingi za usemi.

Ujumbe katika hadithi fupi huwasilishwa moja kwa moja au kwa ishara, wakati riwaya hupeleka ujumbe wake kupitia mabadiliko ya wahusika, matukio na migogoro mbalimbali.